

EDUCATION AND PEDAGOGY

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.7.1.1>

STUDENT JAKO PODMIOT DZIAŁALNOŚCI REKREACYJNEJ WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ

Hanna Breslavska

*doktor filozofii w dziedzinie edukacji, docent Katedry Edukacji Podstawowej
Mikołajowskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Wasyla Suchomłyńskiego
(Mikołajów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-6144-4890

E-mail: hanna.breslavska@ukr.net

Adnotacja. W artykule dokonano teoretycznej analizy naukowych podejść do interpretacji istoty pojęcia „student” i rozważono rolę studenta jako podmiotu aktywności rekreacyjnej wyższej szkoły pedagogicznej.

Studenci – rodzaj społecznej kategorii młodzieży, organizacyjnie zrzeszonej przez Instytut Szkolnictwa Wyższego. Studenci wyróżniają się najwyższym poziomem wykształcenia, aktywnością społeczną, harmonijnym połączeniem dojrzałości intelektualnej i społecznej. Czas studiów w szkole wyższej pokrywa się z okresem dojrzałości i charakteryzuje się tworzeniem cech osobistych. Cechy takie jak determinacja, stanowczość, wytrwałość, niezależność, inicjatywa, umiejętność posiadania siebie są wyraźnie wzmocnione. Duże znaczenie w okresie studenckim ma racjonalna organizacja czasu wolnego. Czas wolny przyciąga studentów brakiem regulacji, samodzielnym wyborem różnych zajęć, możliwością łączenia w nim różnych zajęć.

Wypoczynek jest sprzyjającym gruntem do testowania swoich kreatywnych potrzeb i możliwości przez studentów.

Słowa kluczowe: student, wypoczynek, przedmiot, działalność rekreacyjna, czas wolny, sfera wypoczynku.

STUDENT AS A SUBJECT OF LEISURE ACTIVITY OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTION

Anna Breslavska

*Doctor of Philosophy in the field of education, Associate Professor at the Department of Primary Education
Mykolayiv National University. V.O. Sukhomlinsky (Mykolaiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-6144-4890

hanna.breslavska@ukr.net

Abstract. The article provides a theoretical analysis of scientific approaches to the interpretation of the essence of the concept of “student” and considers the role of the student as a subject of leisure activities of higher pedagogical educational institution.

Students are a kind of social category of youth, organizationally united by the institute of higher education. Students have the highest level of education, social activity, a harmonious combination of intellectual and social maturity. The time of study in a higher educational institution coincides with the period of maturity and is characterized by the formation of personal qualities. Such qualities as purposefulness, determination, persistence, independence, initiative, ability to own oneself are noticeably fixed. Of great importance during the student period is the rational organization of free time. Free time attracts students by irregularities, independent choice of different occupations, the opportunity to combine different activities. Leisure is a fertile ground for students to test their creative needs and abilities.

Key words: student, leisure, subject, leisure activity, free time, leisure sphere.

СТУДЕНТ ЯК СУБ'ЄКТ ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Ганна Бреславська

*доктор філософії у галузі освіти,
доцент кафедри початкової освіти Миколаївського національного університету
імені В.О. Сухомлинського (Миколаїв, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-6144-4890

hanna.breslavska@ukr.net

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до трактування сутності поняття «студент» і розглянуто роль студента як суб'єкта дозвілльєвої діяльності вищого педагогічного навчального закладу.

Студентство – своєрідна соціальна категорія молоді, організаційно об'єднана інститутом вищої освіти. Студенти вирізняються найвищим освітнім рівнем, соціальною активністю, гармонійним поєднанням інтелектуальної та соціальної зрілості. Час навчання у вищому навчальному закладі збігається з періодом зрілості й характеризується становленням особистісних якостей. Помітно закріплюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, уміння володіти собою. Великого значення в період студентства набуває раціональна організація вільного часу. Вільний час приваблює студентів нерегламентованістю, самостійним вибором різних занять, можливістю поєднувати в ньому різні види діяльності.

Дозвілля є сприятливим ґрунтом для випробування своїх творчих потреб і можливостей студентами.

Ключові слова: студент, дозвілля, суб'єкт, дозвіллева діяльність, вільний час, сфера дозвілля.

Вступ / “Introduction”. Побудова методики організації роботи з формування культури дозвілля студентів вищого педагогічного навчального закладу (далі – ВПНЗ) неможлива без вивчення особливостей студентського віку. Демократичні перетворення в суспільстві потребують фахівців із новим типом мислення, високим рівнем теоретичної підготовки й практичних умінь і навичок, здатних до саморозвитку, готових виховувати майбутнє покоління творчим, мислячим, мобільним і конкурентоздатним. У зв'язку із цим актуалізується соціальна потреба в новій освітній парадигмі професійної освіти. Студентство як соціальна група вирізняється знаннями, цілями й цінностями, поведінкою, оцінкою та ставленням до оточення.

Праці українських дослідників, таких як Л. Аза, І. Бех, І. Бебешкіна, В. Воловик, А. Воловик, І. Зязюн, І. Зверева, А. Капська, В. Кірсанов, В. Перебенесюк, І. Петрова, В. Піча, М. Поплавський, Н. Цимбалюк та інші, присвячені вивченню психолого-педагогічних і соціально-педагогічних аспектів, функцій і принципів дозвілля, дослідженню основних засад його організації. Проблеми формування культури дозвіллевої діяльності студентів у вищих навчальних закладах України вивчають науковці В. Астахова, В. Кірсанов, С. Пішун, О. Семашко, В. Степура, А. Стоян, С. Цюлюпа, Л. Сохань, В. Суїменко, Н. Черниш, О. Якуба, А. Ярова, І. Соколова, В. Тюска й інші.

Основна частина. Термін «студент» латинського походження, у перекладі українською мовою означає «той, що старанно працює, навчається, тобто опановує знання».

Студент як людина певного віку та як особистість характеризується з трьох сторін:

- із психологічної – треба враховувати особливості кожного індивіда, його психічних процесів і станів;
- із соціальної – це належність студента до певної соціальної групи, національності;
- із біологічної, яка містить тип вищої нервової діяльності.

Вивчення таких сторін розкриває якості й можливості студента, його вікові й особисті особливості. Якщо ж вивчати студента як особистість, то вік 18–20 років – це період найактивнішого розвитку етичних та естетичних почуттів, становлення та стабілізації характеру й, що особливо важливо, опанування повного комплексу соціальних ролей дорослої людини: громадянських, професійно-трудова та інших. Із цим періодом пов'язаний початок «економічної активності», під якою демографи розуміють включення людини в самостійну виробничу діяльність, початок трудової біографії та створення власної сім'ї. Перетворення мотивації, усієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією, – з іншого, виділяють цей студентський вік як центральний період становлення характеру й інтелекту.

Разом із тим фахівці в галузі вікової психології та фізіології відзначають, що здатність молоді людини до свідомої регуляції своєї поведінки в 17–19 років розвинена не повною мірою. Нерідкі невмотивований ризик, невміння передбачати наслідки своїх вчинків, в основі яких можуть бути не завжди гідні мотиви. Так, В. Лісовський відзначає, що 19–20 років – це вік безкорисливих жертв і цілковитої самовіддачі, але й нерідких негативних проявів (Лісовський, 1990).

Юнацький вік, на думку Еріксона, будується навколо кризи ідентичності, що складається із серії соціальних та індивідуально-особистих виборів, ідентифікацій і самовизначень. Якщо молодій людині не вдається вирішити ці завдання, у неї формується неадекватна ідентичність, розвиток якої може відбуватися за чотирма основними лініями:

- відхід від психологічної інтимності, уникнення тісних міжособистісних відносин;
- розмивання відчуття часу, нездатність будувати життєві плани, страх дорослішання та перемін;
- розмивання продуктивних, творчих здібностей, невміння мобілізувати свої внутрішні ресурси й зосередитися на якійсь головній діяльності;
- формування «негативної ідентичності», відмова від самовизначення та вибір негативних образів для наслідування (Еріксон, 1996).

Характеризуючи студентство, слід особливо відзначити ту обставину, що цей вік є такою фазою розвитку особистості, коли свідомість та організм людини відрізняються підвищеною чутливістю до певних зовнішніх і внутрішніх чинників соціального життя, вплив яких може мати особливо важливі, а часом і незворотні наслідки. Розглядаючи життєдіяльність студентської молоді в її реальному вимірі, необхідно брати до уваги трансформаційні процеси, що відбуваються в суспільстві.

Слід ураховувати також те, що саме студентський вік є найважливішим у становленні людини як особистості й активного члена суспільства. Що стосується особистісного розвитку, то такий вік є періодом найактивнішого розвитку різних якостей, опанування громадянських суспільно-політичних і професійно-трудова соціальних функцій. Отже, студентство як особливу соціальну групу відрізняє передусім те, що навчальна діяльність для всіх студентів є основним видом діяльності. Крім того, студентство несхоже на

інші групи молоді формами організації своєї життєдіяльності, а також відносною самостійністю у виборі способів діяльності в навчальній і позааудиторній час. Так, не можуть не відбиватися на його способі життя та дозвіллевій діяльності соціальні процеси, а також зміни у сфері суспільної свідомості й ідеології, що включають виникнення загальносвітоглядної кризи. На думку А. Ковальової, відомого фахівця в галузі соціології молоді, у кризовому суспільстві розширюються масштаби стримування процесу соціалізації. Це відбувається тоді, коли соціум не має у своєму розпорядженні достатніх умов для своєчасної повноцінної участі молоді в громадському житті (Ковалева, 2003).

Студентська молодь є суб'єктом як освітньо-професійної, так і соціально-культурної діяльності. Дозвілля молоді – важлива сфера розвитку особистості. Вона сприяє формуванню наукового світогляду, політичної та моральної культури особистості, її естетичних поглядів і смаків; тут виробляється уміння обстоювати ідеали й духовні цінності, підтримувати норму здоров'я (Щерба, 2007). Бути суб'єктом і творцем своєї історії, ініціювати й здійснювати практичну діяльність, спілкування, інші види активності й добиватися значущих результатів – необхідні якості сучасної молоді людини (А. Абульханова-Славська, А. Брушлинський, А. Леонтьєв, А. Петровський, С. Рубінштейн). Згідно із загальними тенденціями підготовки фахівців та європейськими стандартами нині недостатньо готувати вузьких професіоналів – необхідна теоретична й практична база з формування особистості студента як суб'єкта освітньої діяльності. У найповнішому й ширшому сенсі слова суб'єкт – це «все людство в цілому, що є суперечливою системною єдністю. Суб'єкт – це людина на вищому рівні активності, цілісності (системності), автономності» (Брушлинський, 1999).

Такий вищий рівень завжди індивідуалізований щодо кожної конкретної людини (з урахуванням мотивації, здібностей тощо). У сучасній психології поняття «суб'єкт» розглядається в основному як суб'єкт діяльності, здатний її освоїти й творчо перетворити, та як суб'єкт життя, здатний вибудовувати стратегію та тактику своєї життєдіяльності. Внутрішня організація суб'єкта містить такі структури, які забезпечують людині можливість реалізувати себе як творця, організатора й розпорядника власного планування, організації та спрямованості діяльності, механізмів її регуляції та способів її здійснення.

Важливо, розглядаючи питання формування культури дозвілля, звернути увагу на те, що концептуальна стадія соціалізації студентів породжує такі типи дозвіллевого спілкування молоді (Кульневич, 1997):

- конструктивний, орієнтований на відповідальність щодо самого себе, до інших, до суспільства (характеризується самоконтролем, підвищеним раціоналізмом, високим ступенем аргументованості й цілеспрямованістю);

- творчий тип відрізняється обдарованістю, талановитістю, великою енергетичною силою (характеризується незвичайними поєднаннями високих творчих можливостей із почуттям неповноцінності, оптимізму з підвищеною тривожністю, схильністю до самоаналізу з неадекватністю самооцінки, упевненістю в собі з нерішучістю);

- релігійно спрямований тип характеризується фанатичним відношенням до релігії (студенти такого типу дозвіллевого спілкування відрізняються покірністю, обмеженістю соціальних контактів, штучністю свого способу життя);

- авантюрно-романтичний тип проявляє схильність до ризику й авантур, уважає за краще проводити вільний час у веселих компаніях (характеризується безпечністю, легковажністю, безпринципністю, схильністю до алкоголю, наркотиків і девіантної поведінки);

- кримінальний тип дозвіллевого спілкування характеризується протиправною спрямованістю агресивністю, жорстокістю (Буланова-Топоркова, 2002).

Таким чином, суспільні процеси впливають на становлення ціннісних орієнтацій у сфері дозвіллевої діяльності, формування переважаючих для студентської молоді форм дозвіллевої поведінки.

Соціологи Ю. Колесніков і Б. Рубін характеризують студентство як особливу соціальну групу, яка має свою мету, специфічні особливості й готується до виконання соціальних ролей і функцій інтелігенції.

Український учений Ю. Терещенко виділяє такі риси в сучасній людині, які, безумовно, характерні й для молоді. Це людина:

- по-перше, економічно вільна, заповзятлива, ініціативна, діяльна. Їй притаманна самостійна творчість, пов'язана з організацією нової справи й постійно зростаючою кількістю можливостей прикладання власних сил;

- по-друге, глибоко зацікавлена в особистій причетності до політичної незалежності. Така людина характеризується розвинутою правовою та моральною відповідальністю, вона здатна захистити себе й інших;

- по-третє, з оформленою світоглядно-екологічною орієнтацією;

- по-четверте, з національно орієнтованою свідомістю. Така людина любить свій народ, для неї рідна мова й інші ознаки рідної культури є засобами національної самоідентифікації (Терещенко, 1994).

Студентство є специфічною соціальною групою, яка характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, дозвілля та системою ціннісних орієнтацій, а як соціальна група воно об'єднує молодих людей із певними соціально-значущими цілями й завданнями. Разом із тим студентству як специфічній групі молоді притаманні й свої особливості (отримання вищої освіти, тривалість навчання, однаковий вік тощо).

Нині більшість учених переконана в тому, що саме на стадії особистісного розвитку, яка визначається як «молодість», індивід засвоює основні цінності суспільства, набуває навичок соціальної взаємодії та виробляє власну життєву позицію (Котельникова, 2003).

На думку В. Лісовського, до основних характеристик студентства належать такі:

- спільний вид пізнавальної діяльності: навчальна, яка в поєднанні з науково-дослідною утворює особливий соціальний фон життєдіяльності такої спільності людей;
- особлива участь у суспільно-політичній діяльності;
- наявність у студентства своєї специфічної субкультури.

Своєрідність такої субкультури визначається особливим характером праці, пізнання, спілкування, реалізації соціальних ролей, організації життєдіяльності студента. Даючи оцінку характеристику особистості студента, В. Лісовський вважав, що вища освіта покликана формувати такі особисті якості, як: критичне ставлення до себе, стереотипи своєї поведінки, звички, нові ціннісні орієнтири, глибші установки на діалог і співпрацю. Водночас учений у такому контексті виділяв і чинники, що можуть ускладнити процес соціалізації студентської молоді. До них він відносив невизначеність працевлаштування за фахом, труднощі матеріально-фінансового положення, соціально-майнове розшарування в студентському середовищі (Лісовський, 1990).

У сучасній психології поняття «суб'єкт» розглядається в основному як суб'єкт діяльності, здатний її освоїти й творчо перетворити, та як суб'єкт життя, здатний вибудувати стратегію та тактику своєї життєдіяльності. Внутрішня організація суб'єкта містить такі структури, які забезпечують можливість людині реалізувати себе як творця, організатора й розпорядника власного планування, організації та спрямованості діяльності, механізмів її регуляції та способів здійснення.

Значення діяльності для розвитку суб'єкта полягає насамперед у тому, що «в ній і через неї встановлюється дієвий зв'язок між людиною та світом, завдяки якій буття виступає як реальна єдність і відбувається взаємопроникнення суб'єкта й об'єкта» (Рубінштейн, 2000).

Для нас важлива концепція діяльності С. Рубінштейна й А. Брушлінського, які розуміли діяльність не як замкнуту в собі суть, а як прояв суб'єкта. Категорія діяльності істотна як діяльність самого суб'єкта дії, що організує та вибудовує її відповідно до власних цілей і мотивів. Суб'єкт (суб'єктність) розглядаємо як загальну характеристику результативної активності особистості, її життєвої самостійності, як міру якості розвитку особистості. Отже, індивід знаходить найбільшу можливість на рівні суб'єкта реалізувати себе в спілкуванні, у творчій діяльності. Суб'єкт діяльності – це особистість, яка сама формується в діяльності й спілкуванні з іншими людьми, визначаючи характер такої діяльності й спілкування. Процес діяльності одночасно є процесом становлення особистості, оскільки суб'єкт у своїх учинках, у своїй творчій діяльності не лише проявляється – він у них твориться та визначається.

Для формування суб'єкта діяльності насамперед необхідна його активність, яка є найважливішою характеристикою суб'єкта діяльності. Справжня активність виявляється в діяльності певної якості – емоційно переживається особистістю, що породжується внутрішніми, сутнісними спонуканими, власними потребами й інтересами людини. З дорослішанням людини все більше місця посідає процес саморозвитку особистості, а питома вага належить внутрішнім силам, через які діють зовнішні чинники. Специфічність саморозвитку, самоорганізації суб'єкта полягає в тому, що в процесі становлення, розвитку людини активність, що виникає у відповідь на дію навколишнього середовища, змінюється власною активністю стосовно пошуку того, що представляє сенс для його життєдіяльності.

Найважливішою характеристикою суб'єкта є його самостійність. «Самостійність суб'єкта містить більш суттєву здатність самостійно, свідомо ставити перед собою ті або інші завдання, цілі, визначати напрями своєї діяльності» (Рубінштейн, 2000: 637). Справжня самостійність припускає свідому мотивацію та обґрунтованість дій. Активність є необхідною умовою, зовнішньою ознакою появи й розвитку самостійності, а самостійність служить формою реалізації активності, результатом її виховання. Статус особистості значною мірою визначається рівнем сформованості інтелектуальної сфери, самостійності її мислення. Мислення як діяльність характеризує розумову активність як пізнавальну діяльність та утворює її особистий план. А. Брушлінський вивчав мислення як діяльність у співвідношенні з мисленням як процесом.

Процес мислення первинний щодо сформованих розумових дій, операцій, які в ньому породжуються та функціонують. З рівнем розвитку самостійності мислення пов'язана можливість проектувати й прогнозувати майбутнє, здатність конструювати й моделювати процеси, формувати стратегію життєдіяльності, будувати адекватний образ «Я», орієнтуватися в навколишньому світі. Загальними підставами для моделювання процесу суб'єктного становлення студентів є його рівневі сутнісні характеристики й орієнтація на розвиток особистості як суб'єкта професійної діяльності й життєдіяльності в цілому. Професійне середовище, організовані освітній процес стають зовнішніми регуляторами щодо внутрішніх психофізичних механізмів життєдіяльності кожного студента. Можливість стати суб'єктом освітньої та професійної діяльності реалізується в процесі інтеріоризації зовнішніх регуляторів (норм, правил, цінностей) у внутрішні механізми життя та діяльності студента. Перехід зовнішніх дій у внутрішньоособистий план буде вищий, якщо вони адекватні різноманітним рівням розвитку суб'єкта освітнього процесу. Усі технології суб'єктного навчання студентів можуть і повинні здійснюватися на всіх рівнях вищої професійної освіти, тактично змінюючись відповідно до динаміки індивідуального розвитку суб'єкта.

Суб'єктність важлива для позитивного розвитку особистості й володіє здатністю до динаміки, а значить, до розвитку й формування. Педагогічний аспект проблеми суб'єктного існування людини бачиться в пошуці механізмів формування суб'єктності.

Такий перелік припускає можливість і необхідність актуального поповнення суб'єктності студента й програмування навчальної та позааудиторної роботи ВПНЗ із формування особистості сучасного фахівця

як активного суб'єкта, здатного самостійно, творчо здійснювати свою діяльність й усвідомлено управляти нею, брати на себе відповідальність за результати своїх дій і вчинків. Людина у своєму життєвому самовизначенні прагне до пошуку й послідовно стає індивідуумом, індивідуальністю, особистістю, суб'єктом свободи своїх виборів дій.

Автори досліджень із проблеми суб'єкта виділяють такі його ознаки, як: усвідомлена активність, предметність, здатність до цілепокладання та рефлексії, свобода вибору, унікальність. Суб'єктність проявляється в здатності до самостійного осмислення та трактування процесів, що мають педагогічну природу, у доцільності, цілеспрямованості, обґрунтованості, свободі дій у різних ситуаціях виховання та навчання, в оригінальності вибору й поєднанні засобів, форм, позицій, прийомів діяльності, у вмінні усвідомлено впливати на зміну ситуації, в якій така діяльність здійснюється.

У дослідженнях виділяють діяльну суть, а також такі ознаки суб'єкта, як: усвідомлена активність, предметність, здатність до цілепокладання та рефлексії, свобода вибору, унікальність, визначеність у часі, діалектика прояву суб'єктом своєї активності. Суб'єкт не лише сприймає дії ззовні й переробляє їх залежно від своєї природи, а виступає носієм активності, тобто індивідуальністю, що самостверджується. Узагальнюючи різні визначення та характеристики категорії, можна вичленити такі основні риси студента як суб'єкта діяльності:

- здатність не лише привласнювати світ предметів та ідей, але й упроваджувати їх, перетворювати, творити нові;
- усвідомлення та прийняття завдань, установок діяльності на всіх етапах її здійснення;
- здатність і прагнення особистості в необхідних випадках самостійно визначати завдання та установки;
- володіння вміннями, орієнтовними основами діяльностей, що реалізуються відповідно до прийнятих або самостійно вироблених установок і завдань;
- усвідомлення власної значущості для інших людей, відповідальності за результати діяльності, здатності до етичного вибору в життєвих ситуаціях, прагнення визначитися, обґрунтувати вибір усередині свого «Я»;
- здатність до рефлексії, потреба в ній як в умові усвідомленого регулювання своєї поведінки;
- інтеграційна активність, що припускає активну позицію особистості в усіх вищезгаданих проявах від усвідомленого цілепокладання до діалектичної операції та конструктивного корегування способів діяльності;
- прагнення та здатність ініціативно, критично й інноваційно рефлексувати й прогнозувати результати діяльності й відносин;
- спрямованість на реалізацію «САМО...»: самовиховання, самоосвіти, самооцінки, самоаналізу, саморозвитку, самовизначення, самоідентифікації, самодетермінації;
- здатність самостійно вносити корективи до своєї діяльності, до поставленої мети; внутрішня незалежність від «зовнішнього світу», зовнішніх впливів, незалежність не в значенні їх ігнорування, а в значенні стійкості поглядів, переконань, мотивів, їх корекції;
- володіння найважливішими індивідуальними процесуальними характеристиками (різномісність умінь, самостійність, творчий потенціал тощо), унікальністю, неповторністю, які є основою для міжсуб'єктних відносин, стимулюють прагнення до взаємодії, спілкування.

У вітчизняній науці якість суб'єкта переважно визначається його позицією, яка полягає в інтеграції його домінуючих вибіркових відносин в якому-небудь важливому для нього питанні. Позиція є основоположним компонентом у моделі особистості учителя, характеристикою його відношення до професії. Такий компонент моделі містить насамперед світоглядні установки й етичні якості особистості, що визначають її мотиваційне ядро й зрештою світоглядну, професійно-педагогічну й пізнавальну спрямованість.

Отже, можна констатувати, що в студента як суб'єкта дозвілєвої діяльності відбуваються певні зміни, формуються нові дозвілєві стратегії, що визначають трансформацію старих. Так, втрачають інтерес студентів форми дозвілєвої діяльності, пов'язані з різними видами творчості, зазнають істотних змін, наповнюються новим змістом такі заняття, як читання, перегляд телепередач, виникають абсолютно нові види дозвілля, пов'язані з новими інформаційними технологіями. Паралельно зі зниженням значущості творчих форм проведення вільного часу в системі дозвілєвої діяльності підвищується роль таких форм, які спрямовані безпосередньо на відпочинок і розваги, а не на духовний розвиток молодих людей, не вимагаючи від них серйозних інтелектуальних зусиль. У сфері дозвілля студентської молоді домінує орієнтація не на творчість, а на споживання культурних цінностей.

Гуманітарний підхід у підготовці педагога не може бути здійсненим шляхом часткових змін, доповнення змісту освіти, удосконалення форм і методів. Нові характеристики виховного процесу зумовлюють і нові вимоги до педагога, до його професійної підготовки. Згідно із загальними тенденціями вищої освіти щодо підготовки фахівців та європейськими стандартами, нині недостатньо готувати вузьких професіоналів – необхідна теоретична й практична база з формування особистості студента як суб'єкта навчальної діяльності, суб'єкта діалогу культур. У найповнішому й ширшому сенсі слова суб'єкт – це «все людство в цілому, що є суперечливою системною єдністю».

Відповідно до гуманітарної парадигми сучасного педагогічного мислення такі й інші характеристики суб'єкта дають уявлення про головну мету підготовки до педагогічної діяльності студента: становлення педагога як «автора» своїх думок, орієнтацій, оцінок, вчинків, без чого він не може виступати у функції

організатора відповідної особисто-розвиваючої ситуації для учнів. Поза сумнівом, учитель повинен володіти необхідними для цього технологіями, що забезпечують реалізацію «сутнісної здібності до творення іншого, а через це – до самоудосконалення» (І. Колесникова). Іншими словами, вчитель сам повинен бути суб'єктом власної професійної діяльності. У зв'язку із цим необхідно відзначити, що саме якісними змінами в людині характеризується виховання на відміну від навчання, де кількісний результат уже достатній.

Для виділення рівнів готовності студента до професійної діяльності визначені такі показники:

- філософія педагогічного мислення, діапазон складових частин його категорій і концепцій;
- орієнтування у сфері предметів, що викладаються;
- мотиваційна й практична готовність до різних професійних функцій, включаючи безперервну професійно орієнтовану освіту;
- ефективне володіння педагогічними технологіями (навчання, виховання, педагогічного аналізу, проєктування, діагностики, експертизи);
- досвід дослідницької діяльності;
- активність.

Провідними чинниками становлення професійної позиції майбутнього педагога виступають: рефлексія як осмислення своєї професійної діяльності; самооцінка як оформлення професійних сенсів у цінності; самосвідомість як здатність до довільності професійної діяльності й поведінки. Критерієм динаміки становлення позиції майбутнього педагога є його професійний саморозвиток, показниками – його професійна свобода й гідність.

Професійне виховання студента повинне стати системою підтримки його саморозвитку, ствердження його професійної свободи й гідності лише в такому випадку. Відповідно до сутнісних характеристик виховання студент може стати педагогом:

- лише так він зможе стати учасником виховного процесу як перетворюючої взаємодії;
- лише в такому випадку формується його суб'єктність, самоствердження, сутнісно необхідне для виконання виховних функцій педагогічної діяльності;
- лише так його професійно-педагогічна позиція формується як позиція дослідника, інноваційна позиція;
- лише в подібному процесі відбувається оформлення та розвиток його ціннісних орієнтирів;
- нарешті, лише в процесі саморозвитку студент може стверджувати свою професійну й людську гідність.

Розвиток студента на різних курсах має деякі особливі риси. Перший курс вирішує завдання залучення недавнього абітурієнта до студентських форм колективного життя. Поведінка студентів відрізняється високим ступенем конформізму; у першокурсників відсутній диференційований підхід до своїх ролей. Дослідники розрізняють три форми адаптації студентів-першокурсників до умов ВПНЗ:

- адаптація формальна, яка стосується пізнавально-інформаційного пристосування студентів до нового оточення, до структури вищої школи, до змісту навчання в ній, її вимог, до своїх обов'язків;
- громадська адаптація, тобто процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) груп студентів-першокурсників та інтеграція цих же груп зі студентським оточенням в цілому;
- дидактична адаптація, що стосується підготовки студентів до нових форм і методів навчальної роботи у вищій школі.

Одним з основних завдань роботи з першокурсниками є розробка й упровадження методів раціоналізації та оптимізації самостійної роботи.

Другий курс – період найнапруженішої навчальної діяльності студентів. У житті другокурсників інтенсивно включені всі форми навчання та виховання. Студенти отримують загальну підготовку, формуються їх широкі культурні запити й потреби. Процес адаптації до такого середовища в основному завершений.

Третій курс – початок спеціалізації, зміцнення інтересу до наукової роботи як віддзеркалення подальшого розвитку й поглиблення професійних інтересів студентів. Настійна необхідність у спеціалізації приводить до звуження сфери різнобічних інтересів особистості.

Четвертий курс – перше реальне знайомство зі спеціальністю в період проходження активної педагогічної практики. Для поведінки студентів характерний інтенсивний пошук раціональніших шляхів і форм спеціальної підготовки, відбувається переоцінка студентами багатьох цінностей життя та культури.

Соціальна адаптація студентів у ВПНЗ ділиться на:

- професійну адаптацію, під якою розуміється пристосування до характеру, змісту, умов та організації освітнього процесу, вироблення навичок самостійності в навчальній і науковій роботі;
- соціально-психологічну адаптацію – це пристосування індивіда до групи, вироблення власного стилю поведінки (Абдулліна, 1980).

Адаптація – це передумова активної діяльності й необхідна умова її ефективності. Вона має позитивне значення для успішного функціонування індивіда в тій або іншій соціальній ролі.

Для вироблення тактики й стратегії, що забезпечують оптимальну адаптацію студента до ВПНЗ, важливо знати життєві плани й інтереси першокурсника, систему домінуючих мотивів, рівень домагань, самооцінку, здатність до свідомої регуляції поведінки. Успішне розв'язання такої проблеми пов'язане з розвитком психологічної служби ВПНЗ.

У цілому розвиток особистості студента як майбутнього учителя з вищою освітою йде в таких напрямках:

- зміцнюються ідейна переконаність, професійна спрямованість, розвиваються необхідні здібності;
- удосконалюються, «професіоналізуються» психічні процеси, стани, досвід;
- підвищується відповідальність за успіх професійної діяльності, проявляється індивідуальність студента;

- підвищуються домагання особистості студента в галузі своєї майбутньої професії;
- на основі інтенсивної передачі соціального й професійного досвіду й формування потрібних якостей зростає загальна зрілість і стійкість особистості студента;

- підвищується питома вага самовиховання студента у формуванні якостей, досвіду, необхідних йому як майбутньому фахівцеві;

- міцніють професійна самостійність і готовність до майбутньої практичної роботи.

Психологічний розвиток особистості студента – діалектичний процес виникнення та вирішення протиріч, переходу зовнішнього у внутрішнє, саморуку, активної роботи над собою. Б. Ананьєв уявляв розвиток особистості як утворення підструктур та їх синтез. Але також відбувається паралельний процес зростаючої диференціації психічних функцій.

Узявши за відправну точку аналізу практичну діяльність, були вибрані 4 групи якостей, які найповніше, на думку В. Лісовського, характеризують студента, а саме орієнтацію на:

- навчання, науку, професію;
- суспільно-політичну діяльність (активну життєву позицію);
- культуру (високу духовність);
- колектив (спілкування в колективі).

Розроблена В. Лісовським типологія студентів із боку характеристики їх дозвілєвих інтересів виглядає таким чином:

«Гармонійний» студент глибоко й серйозно цікавиться літературою та мистецтвом, подіями суспільного життя, займається спортом.

«Професіонал» бере участь у громадській роботі, сумлінно виконуючи доручення. займається спортом, цікавиться літературою та мистецтвом, головне для нього – навчання.

«Академік» багато часу приділяє науково-дослідній роботі.

«Громадському діячеві» властива яскраво виражена схильність до громадської діяльності, яка переважає над іншими інтересами й деколи негативно позначається на навчальній і науковій активності. Цікавиться літературою та мистецтвом, лідер у сфері дозвілля.

«Аматор мистецтв» навчається, як правило, добре, проте в науковій роботі бере участь рідко, оскільки його інтереси спрямовані в основному на сферу літератури й мистецтва. Йому властиві розвинений естетичний смак, широкий кругозір, глибока художня ерудиція.

«Старанний» студент не цікавиться літературою та мистецтвом, оскільки багато часу займає навчання, але любить бувати в кіно, на естрадних концертах і дискотеках.

Принцип студента «середняка»: «Отримаю диплом і працюватиму не гірше інших».

«Розчарований» студент прагне вчитися добре, хоча від навчання не отримує задоволення. Воліє утвердити себе в різного роду хобі, мистецтві, спорті.

Коло інтересів студента-«ледаря» – в основному у сфері дозвілля.

«Творчому» студенту властивий творчий підхід до будь-якої справи: до навчання або суспільної роботи чи до сфери дозвілля.

«Богемний» студент прагне до лідерства серед собі подібних, до інших студентів ставиться зневажливо. У сфері мистецтва цікавиться головним чином «модними» течіями. Завжди має «свою думку», відмінну від думки «маси» (Лісовский, 1990).

Висновки (“Conclusion”). Отже, у діяльності студентів яскраво виявляються здібності, тобто такі їх психологічні особливості, які дозволяють успішно опанувати програму ВПНЗ, ефективно удосконалюватися як майбутнім учителям.

У структуру здібностей входять уважність, спостережливість, певні якості мислення, пам’яті тощо. Здібності студентів розвиваються разом з удосконаленням їх уваги, пам’яті, творчої уяви, мислення та інших психічних процесів і властивостей особистості, а також шляхом компенсації якостей самоуправління, самоврядування, яких бракує.

Відповідно до сучасних тенденцій у педагогічній науці студент як майбутній педагог на всіх етапах професійного становлення виступає як суб’єкт:

- вільного свідомого вибору педагогічної професії та найбільш «придатних» шляхів її опанування;
- навчальної діяльності в педагогічному навчальному закладі, що організовується як діяльність, котра надає свободу вибору методів вирішення навчально-пізнавальних завдань на різних рівнях творчої активності;

- спільної продуктивної взаємозбагачувальної діяльності викладача й майбутнього педагога;

- діяльності, в якій формується рефлексія, стимулюються усвідомлення та вироблення її цілей;

- становлення індивідуального стилю діяльності, заснованого на усвідомленні своєї унікальності, самоцінності й установці на саморозвиток;

- творчої діяльності, орієнтованої на вироблення кожним студентом усвідомлених планів, прогнозів і сценаріїв своєї професійної життєдіяльності в майбутньому;
- цілеспрямованої діяльності з удосконалення своєї професійної кваліфікації, підвищення особистісного професійно-педагогічного потенціалу, необхідного для свідомої цілеспрямованої педагогічної творчості, включаючи його вищий рівень – розробку й створення авторських педагогічних систем.

Список використаних джерел:

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. Москва : Просвещение, 1980. 141 с.
2. Брушлинский А.В. Психология субъекта : некоторые итоги и перспективы. *Известия Российской академии образования*. Москва : Магистр, 1999. С. 30–41.
3. Ковалева А.И. Концепция социализации молодежи : нормы, отклонения, социализационная траектория. *Социологические исследования*. 2003. № 1. С. 109–115.
4. Котельникова Н.В. Инновационные тенденции в сфере молодежного досуга в современной России : автореф. дисс. ... канд. соц. наук : 22. 00. 06 «Социология культуры, духовной жизни». Ставрополь, 2003. 22 с. URL: http://provizitku.ru/avtoref/avt_kotel%27nikova_n_v_innovacionnye_tendencii_v_sfere_molodezhnogo_dosuga_v_sovremennoj_rossii_stavropol%27_2003_22_s.html.
5. Кульневич С.В. Личностная ориентация методологической культуры учителя. *Педагогика*. 1997. № 5. С. 115–120.
6. Лисовский В.Т. Советское студенчество. Москва : Высшая школа, 1990. 302 с.
7. Педагогика и психология высшей школы : учебное пособие для вузов / отв. ред. М.В. Буланова-Топоркова. Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. 544 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Издательство «Питер», 2000. 712 с.
9. Щерба Г.І., Яремкевич Р.В. Організація дозвілля відпочинку як складова молодіжної політики в Україні. *Молодіжна політика: проблеми і перспективи* : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Дрогобич, 10–11 травня 2007 р. Дрогобич, 2007. С. 40–45.
10. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва : «Прогресс», 1996. 340 с.

References:

1. Abdullina, O.A. Obshchepedagogicheskaja podgotovka uchitelja v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniia. [General pedagogical training of teachers in the system of higher pedagogical education]. M. : Prosveshchenie, 141 s. [in Russian].
2. Brushlinskii, A.V. Psikhologija subekta : nekotorye itogi i perspektivy. *Izvestiia Rossijskoi akademii obrazovaniia* [Psychology of the subject: some results and perspectives.]. M : Magistr, 1999. pp. 30–41. [in Russian].
3. Kovaleva, A.I. Kontseptciia sotcializacii molodezhi : normy, otkloneniia, sotcializaciiionnaja traektoriia. [The concept of youth socialization: norms, deviations, socialization trajectory.]. *Sotciologicheskie issledovaniia*. 2003. № 1. pp. 109–115. [in Russian].
4. Kotelnikova, N.V. Innovatcionnye tendencii v sfere molodezhnogo dosuga v sovremennoi Rossii [Innovative trends in the field of youth leisure in modern Russia]: avtoref. dis. na soiskanie nach. stepeni kand. sotc. nauk : spetc. 22. 00. 06 “Sotciologija kultury, dukhovnoi zhizni”. Stavropol, 2003. URL: http://provizitku.ru/avtoref/avt_kotel%27nikova_n_v_innovacionnye_tendencii_v_sfere_molodezhnogo_dosuga_v_sovremennoj_rossii_stavropol%27_2003_22_s.html. [in Russian].
5. Kulnevich, S.V. Lichnostnaia orientaciia metodologicheskoi kultury uchitelja. *Pedagogika*. [Personal orientation of the teacher’s methodological culture]. 1997. № 5. pp. 115–120. [in Russian].
6. Lisovskii, V.T. Sovetskoe studenchestvo. M.: Vysshaia shk., 1990. 302 s. [in Russian].
7. Pedagogika i psikhologija vysshei shkoly [Pedagogy and psychology of higher education]: ucheb. posobie dlja vuzov / отв. red. M.V. Bulanova-Toporkova. Rostov n/D: Feniks, 2002. 544 s. [in Russian].
8. Rubinshtein, S.L. Osnovy obshchei psikhologii. [Fundamentals of General Psychology]. SPb : Izdatelstvo “Piter”, 2000. 712 s. [in Russian].
9. Shcherba, H.I., Yaremkevych, R.V. Orhanizatsiia dozvillia vidpochynku yak skladova molodizhnoi polityky v Ukraini. [Organization of leisure as a component of youth policy in Ukraine.]. *Molodizhna polityka: problemy i perspektivy* [zb mat. IV Mizhnar. nauk-prakt. konf. 10–11 travnia 2007 r.]. Drohobych, 2007. pp. 40–45. [in Ukrainian].
10. Erikson E. Identichnost: iunost i krizis. [Identity: youth and crisis.]. M.: “Progress”, 1996. 340 s. [in Russian].